

Rozkosz zemsty

Pamięci
Zofii i Walentego Nijakowskich

Lech M. Nijakowski

Rozkosz zemsty

Socjologia historyczna mobilizacji ludobójczej

Wydawnictwo Naukowe
SCHOLAR

Warszawa 2013

Recenzenci:

prof. dr hab. *Jan Marcin Kula*

prof. dr hab. *Władysław Markiewicz*

Redaktor prowadząca:

Anna Raciborska

Redakcja i korekta:

Magdalena Pluta

Projekt okładki:

Tomasz Mucha

Copyright © 2013

by Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.

**Publikacja dofinansowana przez
Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego**

ISBN 978-83-7383-644-0

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 828 93 91, 22 826 59 21, 22 828 95 63
dział handlowy: jak wyżej w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: WN Scholar (*Michał Moczarski*)

Druk i oprawa: Drukarnia Read Me w Łodzi

Spis treści

Wprowadzenie	11
Rozkosz zemsty	14
Ludobójstwo, skandal, nauka	17
Rozdział 1. Metodyka pracy	25
1.1. Socjologia historyczna	26
1.2. Socjologia <i>genocide studies</i>	33
1.3. Komparatystyka ludobójstw	42
1.4. Narracje świadków i ich potomków	44

CZĘŚĆ I

SOCJOLOGIA HISTORYCZNA MASAKRY, CZYSTKI ETNICZNEJ I LUDOBÓJSTWA

Rozdział 2. Podstawowe pojęcia i definicje	61
2.1. O problemie agregacji zbiorowej przemocy w socjologii	61
2.2. Definicja linczu, pogromu i masakry	64
2.3. Definicja ludobójstwa (totalnego i częściowego), quasi-ludobójstwa, elitobójstwa i politobójstwa	70
2.4. Definicja czystki etnicznej	82
2.5. O szczególnej figuracji sprawcy–ofiary–świadkowie	83
2.6. Prawne i moralne kategoryzacje mordów	87
Rozdział 3. Narodziny i rozwój studiów nad ludobójstwem	91
3.1. Prehistoria studiów nad ludobójstwem	91
3.2. Ludobójstwa jako samodzielny przedmiot badawczy	93
3.3. Badania nad ludobójstwem w Polsce	99
Rozdział 4. Masakra jako residuum władzy totalnej	103
4.1. Socjogeneza masakry	104
4.2. Radość masakry. Masakra jako święto	106

4.3. Krwawa sztuka wojenna	113
4.4. Masakra jako mechanizm władzy suwerena	117
Rozdział 5. Wielkie projekty – wielkie masakry. Masakrowanie wroga religijnego i ideologicznego a ludobójstwo	123
5.1. Czystki religijne i masakry	123
5.2. Nowy świat, nowe peryferie, nowe rzezie	128
5.3. Terror rewolucyjny	132
5.4. Podsumowanie	134
Rozdział 6. Nowoczesne projekty czystek etnicznych i ludobójstw	136
6.1. Czystki etniczne w XX wieku	137
6.1.1. Polsko-ukraiński konflikt na Kresach Południowo-Wschodnich w latach 1943–1947	137
6.1.2. Czystki etniczne w Jugosławii w latach 1992–1995	142
6.2. „Wielki głód” w Ukraińskiej SRR w latach 1932–1933 jako quasi-ludobójstwo	149
6.3. Ludobójstwa częściowe	154
6.3.1. Ludobójstwo Aborygenów w XIX i XX wieku	154
6.3.2. Ostateczna pacyfikacja Indian Ameryki Północnej w latach 1866–1890	156
6.3.3. <i>Lokeli</i> – Wolne Państwo Kongo (1880–1908)	158
6.3.4. Zagłada ludów Herero i Nama w Niemieckiej Afryce Południowo-Zachodniej (Namibii) w latach 1904–1905	163
6.3.5. Ludobójstwo w wydaniu Niezależnego Państwa Chorwackiego w latach 1941–1945	165
6.3.6. Rzeź Hutu w Burundi w 1972 roku	166
6.3.7. Autoludobójstwo w Kambodży w latach 1975–1979	167
6.3.8. Pacyfikacja Majów w Gwatemali w latach 1981–1983	175
6.3.9. Rzezie w Timorze Wschodnim w latach 1975–1999	177
6.4. Ludobójstwa totalne	180
6.4.1. Masakrowanie Ormian – od mechanizmu regulacyjnego Imperium Osmańskiego do nowoczesnego ludobójstwa	180
6.4.2. Ludobójstwo nazistowskie jako synteza nowoczesnych technik masowych mordów i residuów barbarzyństwa. Shoah i Porajmos	187
6.4.3. Ludobójstwo Hutu na Tutsi w Rwandzie w 1994 roku	203
Rozdział 7. Model wyjaśniający mobilizację ludobójczą	213
7.1. Ludobójstwo jako efekt działania typowych procesów społecznych	215

7.2. Rola dyskursu ideologicznego w mobilizacji ludobójczej	220
7.2.1. Dyskurs nacjonalistyczny i <i>Realpolitik</i>	221
7.2.2. Rasizm, medycyna, religia	228
7.2.3. Spiskujący wrogowie i pasożyty	234
7.2.4. Podsumowanie	235
7.3. Rola ekspertów	237
7.3.1. Specjaliści drugiego planu	238
7.3.2. Ideolodzy	240
7.3.3. Zawody zaufania publicznego	241
7.3.4. Przywódcy religijni i kapłani	242
7.3.5. Specjaliści od zabijania	244
7.3.6. Podsumowanie	246
7.4. Dylemat bezpieczeństwa i dylemat dobrobytu	246
7.5. Mechanizm kozła ofiarnego	255
7.6. Strukturotwórcza przemoc	257
7.7. Kontekst międzynarodowy	262
7.8. Środki psychoaktywne	264
7.9. Latourowska pokusa	267
7.10. Intencja, okoliczności, mobilizacja	270

CZEŚĆ II

ZEMSTA NA NIEMCACH PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ W PERSPEKTYWIE STUDIÓW NAD LUDOBÓJSTWEM

Rozdział 8. Czy spełnione zostały przesłanki ludobójstwa na Niemcach?	277
8.1. Dyskurs zemsty na Niemcach	277
8.2. Demoralizacja wojenna i desentyzacja	284
8.3. Strach przed Niemcami	288
8.4. Dostępność wiedzy o metodach i ofiarach nazistowskich	289
8.5. Kontekst międzynarodowy	292
8.6. Inne czynniki sprzyjające ludobójstwu	292
Rozdział 9. <i>Vae victis</i>. Zemsta na Niemcach w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu	294
9.1. Zbrodnie czasu wojny	297
9.2. Masakrowanie i mordowanie Niemców	302
9.3. Obozy dla Niemców	306
9.4. Wypędzenia i wysiedlenia Niemców	310
9.5. Głód	313

9.6. Samobójstwa	314
9.7. Gwałty i pobicia	315
9.8. Kradzieże i dyskryminacja Niemców	319
9.9. Etnobójstwo Niemców	321
9.10. Podsumowanie	321
Rozdział 10. Dlaczego nie doszło do ludobójstwa Niemców po II wojnie światowej?	323
10.1. Czas wojny i wyzwolenia w relacjach świadków. Analiza wywiadów pogłębionych i narracyjnych	323
10.2. Czynniki powstrzymujące mobilizację ludobójczą	335
10.2.1. Ucieczka przed zemstą i wysiedlenia	335
10.2.2. Strach przed nowym wrogiem	337
10.2.3. Plany aliantów	342
10.2.4. Empatia wobec sąsiadów i „dobrzy Niemcy”	344
10.2.5. Empatia wobec cierpienia obcego	348
10.2.6. Pamięć o zbrodniach członków własnej wspólnoty narodowej	349
10.2.7. Wojna jako czas szczęścia i normalności	350
10.2.8. Wyroki skazujące wydawane na zbrodniarzy	351
10.2.9. Poczucie daremności i niemoralności zemsty	352
10.2.10. Potrzeba normalizacji	353
10.2.11. Przekonanie o dostatecznej karze	355
Rozdział 11. Charakter zemsty na Niemcach po II wojnie światowej	358
Zakończenie. Czego uczy nas historia? Masakra i ludobójstwo w czasach późnej nowoczesności	363
Ocaleni sprawcami	366
Mobilizacja i demobilizacja ludobójcza	368
Interwencja humanitarna	371
Aneks nr 1. Scenariusz wywiadu pogłębionego	377
Aneks nr 2. Miejsce, w którym respondenci spędzili wojnę	378
Bibliografia	381
Indeks nazwisk	413
Nota o Autorze	424